

18. Пословицы, поговорки и приметы крымских татар / Под ред. А.Н. Самойловича и П.А. Фалева. – Симферополь: Типография Таврического Губерн. Земства, 1914. – 54 с.
19. Сказки и легенды татар Крыма: фольклорный сборник. – М.: Новости, 1992. – С.352.
20. Хайрулдинов М.А. Учебно-воспитательный процесс в школе с родным языком обучения (Методические рекомендации для учителей начальных классов с крымскотатарским языком обучения). – Симферополь: Центр учебно-методического обеспечения и современных средств обучения на родных языках. – Симферополь, 2000. – 256 с.
21. Ценностный потенциал базового образования в духовно-нравственном воспитании учащихся: Монография / Т. И. Петракова; Институт общего образования МО России. – М.: OIMRU, 2000.

Шкода Н.А. СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД УКРАЇНСЬКОГО АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

Актуальність теми. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. відбувається процес українського національно-визвольного руху. Його складовою частиною була творча діяльність самодіяльних театральних гуртків, надзвичайно популярних серед різних верств населення. У Наддніпрянській Україні виникла ціла мережа аматорських колективів. Зв'язок театрального життя з національно-культурним відродженням дозволяє дослідити деякі аспекти національно-визвольного руху.

З історії українського аматорського сценічного мистецтва існує обмежена кількість літератури, в якій розглянуті не всі проблеми цього явища. *Мета статті* – дослідження соціального складу організаторів і учасників самодіяльних театральних гуртків. *Головне завдання* – виявлення динаміки змін соціальної бази любительських колективів, причин цих змін.

У 50-60-ті рр. ХІХ ст. основою українського театрального життя був домашній театр. Родинні вистави улаштовували перш за все представники демократичної інтелігенції і прогресивного дворянства. Домашній театр залишався поширеним і популярним і в наступні десятиліття [1.-С.13]. В одному з листів до сина Михайла українська письменниця Пчілка О. повідомляла, що у домашньому театрі ставили її оперету у 4-х діях „Кармелюк”, якою залишились надзвичайно задоволені [2.-Ф.28.-Од. зб. 470.-Арк.2].

Часто ставились українські вистави і у родині Старицького М. Першими дитячими захопленнями його доньок, Марії і Людмили, були театр і література. В їхньому домі шилися костюми, підбирався реквізит, відбувалися репетиції [3.-С.29]. У музеї імені М.Старицького зберігається записничок Людмили Старицької, в якому вона фіксувала те, що найбільше її схвилювало – родинні вистави і враження від гастролей видатних театральних діячів [3.-С.29].

Справжнім святом були любительські вистави, переважно дитячі, у родині українського композитора Лисенка М.В., в яких приймали участь його діти, племінники, майбутня видатна українська письменниця Леся Українка. Син Лисенка М.В., Остап пише у спогадах: „Іноді на репетицію приходив і Микола Віталійович. І тепер бачу маленьку залу, ледь-ледь освітлену постать Михайла Старицького у першому ряді. „Роль” оркестру, як завжди на домашніх концертах і виставах, виконував батько” [4.-С.8].

На початку 60-х рр. ХІХ ст. часто ставились домашні вистави у Бобринці у домі матері і бабки українського театрального діяча Кропивницького М. У своїх спогадах він згадує: „Мій молодший дядько Микола Добровинський, та товариш його, Артем Ворников, зібрали по підписці гроші і змайстрували кой-які декорації та куліси. Репертуар український. Акомпаніювала мати. Жіночі ролі здебільшого грали хлопці. В цій компанії і я грав” [5, с.129].

Домашній театр відіграв важливу роль у культурно-національному відродженні, але був разрахован для обмеженого кола глядачів і виконавців. Провідною тенденцією розвитку аматорського театру, починаючи з 60-х рр. ХІХ ст., є вихід за межі „домашнього театру”. Відбувається процес розширення соціальної бази учасників самодіяльного сценічного руху. Любительські гуртки з'являються серед представників різних верств суспільства. Цей процес відбувався під впливом нових соціально-політичних, економічних умов, які виникли після падіння кріпацтва і цілої низки інших буржуазних реформ.

З ініціативи передових демократичних кіл української інтелігенції (професури, студентів, вчителів ліцеїв, гімназій) почали утворюватися у 1859р. недільні школи для дорослих. Першу в Україні недільну школу для робітників, ремісників, міщан і членів їхніх родин заснував професор Київського університету Павлов П. у приміщенні повітового училища на Подолі [6, с. 50]. У 1862 р. в Україні вже нараховувалось 64 недільні школи для чоловіків і 3 – для жінок. При більшості з них утворювались аматорські драматичні гуртки. [6.-С.51]. Це були перші міські театральні аматорські заклади виразної демократичної спрямованості, які дотримувались певних принципів у доборі репертуару. Тут ставились близькі і зрозумілі народові п'єси І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, Л. Глібова, М. Гоголя [7, с.82].

Діяльність недільних шкіл перебувала під неухильним наглядом таємної поліції. У червні 1862 р. царський уряд спеціальним указом ліквідував ці школи по всій Росії [7, с. 83]. Всупереч цьому більшість аматорських театральних гуртків, що були при недільних школах, продовжували існувати навіть після закриття шкіл [6, с.52].

Популярними були українські аматорські вистави у студентському середовищі. Наприклад, ставили їх студенти Ришельєвського ліцею в Одесі [8.– Ф.1. – Оп. 195. – Од. зб. 638. – Арк.18]. Інколи їм доводилося приймати участь у виставах разом з професійними артистами.

Восени 1859 р. було створено драматичний гурток при Київському університеті, фундаторами якого була група студентів, очолювана Старицьким М., Лисенком М. та Чубинським П. [6, с. 54]. Метою засновників було пропагування кращих творів української драматургії, збереження національної культури. Цей колектив досяг високого творчого рівня.

Відомий український музикант, театральний діяч Хоткевич Г., навчаючись у Технологічному інститу-

**СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД УКРАЇНСЬКОГО АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО РУХУ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ**

ті Харкова наприкінці ХІХ ст., організував студентський драматичний гурток. В репертуарі цього колективу були кращі українські твори. Про учасників колективу він пише у спогадах: „Коваленко Сашко – будучий мимовільний учасник повстання на „Потьомкіні”, Коллард – більше відомий під назвою Жорж, Левко Мацієвич – будучий авіатор, сестри Максимович” [9, с. 508].

Ставилися українські вистави і в учнівському середовищі. Наприклад, ставили їх учні земської реальної школи міста Єлисаветграда. В них приймали участь відомі в майбутньому театральні діячі Микола й Панас Тобілевичі [10. – Архів Кропивницького. – № 767. – Арк.8].

Не байдужими до театального мистецтва виявились учні реальної школи у місті Кременчук. У цьому гуртку почав свою творчу діяльність відомий український театральний діяч Суслов О. Режисерські обов'язки виконував Кропивницький М. [10. – Архів Кропивницького. – №1949].

Організовували вистави під час канікул сімферопольські гімназисти [11. – 1898. – 25 грудня]. Серед постановок були і українські. Це заняття збільшувало їх інтерес до літератури, підвищувало духовні і людські якості.

На початку ХХ ст. існував самодіяльний гурток в ялтинській жіночій гімназії. У грудні 1908 р. гімназистки поставили п'єсу Карпенко-Карого І. „Суєта”. На завершення відбувся дивертисмент „Українські співи” [12.– 1908.–14 грудня].

У 80–90-х рр. ХІХ ст. аматорський сценічний рух поширюється у військовому середовищі. Виник самодіяльний гурток у Миколаєві серед військових Резервного батальйону. Тут починала свій творчий шлях українська артистка Войцехівська А. [10. – Архів Кропивницького. – №10739. – Арк.2].

Часто улаштовувались аматорські солдатські вистави в частинах військ Одеського гарнізону [13.– 1896. – 9 січня]. Керував підготовкою вистав у 59 піхотному люблинському полку поручик Яблонівський і сам командир полку [13.-1896.-20 січня]. З успіхом проходили вистави в казармах 8-го донського козацького полку [13.-1896.-28 січня].

У 90-х р.р. ХІХ ст. виник аматорський гурток у 51 піхотному литовському полку, який розташовувався поблизу Сімферополя. Колектив ставив як російські так і українські драми. Цій справі сприяв командир полку Мягков, ширий прихильник українського слова [11. – 1897. – 20 лютого]. Преса повідомляє про величезний успіх одноактної п'єси за мотивами українського фольклору „Барабан не свій брат” і вистави „Кум Мірошник”, які відбулися у 1899 р. Головні ролі виконували рядові солдати [11.–1899.–10 червня].

В останні 20 років ХІХ ст. в Наддніпрянській Україні спостерігається круте промислове піднесення, широкого розмаху набуває робітничий рух. Аматорський театр знайшов у робітничому середовищі плідний ґрунт для свого розвитку [6, с.71]. На фабриках, заводах, мануфактурах і рудниках з'являються драматичні гуртки.

У кінці ХІХ ст. виникає робітничий самодіяльний колектив в одному з районів Херсона – Військовому форштаті. Вистави гуртку користувались популярністю у пролетарському, військовому середовищі. Пріснував він до 1917 р. [14].

На початку ХХ ст. в Єлисаветграді при заводі Ельворті виник драматичний гурток. За розпорядженням хазяїна заводу для вистав спеціально збудували окремий будинок [10. – Архів Кропивницького. – 767 с. – Арк.2]. На сцені цього театру дебютував юний Юра Г., пізніше відомий український театральний діяч. У гуртку налічувалося чимало членів підпільної організації. Юра Г. згадував: „Деякі з членів гуртку дожили до світлих днів Великого Жовтня, а деякі загинули в Сибіру, або були страчені” [15, с. 23].

Високого творчого рівня досяг робітничий гурток під керівництвом Хоткевича Г. в Харкові на заводі сільськогосподарських машин Гельферік-Саде і Мельгозе. Робітники і Хоткевич Г. на постановки виділяли свої гроші. Проіснував колектив з 1902 по 1905 рр. Розквіт театру почався з 1903 р., коли аматори почали виступати на сцені Харківського народного дому. Серед вистав були твори Кропивницького М., Карпенко-Карого І. Стосунки в гуртку склалися з самого початку дуже добрі. Хоткевич Г. згадував: „Я не пригадаю ні одного конфлікту в нашій акторській сім'ї, ні разу мені не приходилось когось мирити, когось карати. Справді, згадую зараз роботу в тому колективі, як велику життєву радість – як справжні відносини людини до людини, чисті і ясні, якими вони й повинні завжди бути” [9, с.532]. Багато з тих імен відомі в Харкові, власне як українці, і я з гордістю це згадую” [9, с. 528].

Часто склад виконавців гуртків складався із представників різних соціальних груп, професій-ремесників, лавочників, дворянок, демократичної інтелігенції, робітників. Наприклад, творча діяльність ялтинського аматорського гуртка, який вперше виступив на сцені народного дому в Кореїзі 26 червня 1905 р., показавши виставу Кропивницького М. „Дай серцю волю, заведе в неволю”. Кореспондент так охарактеризував соціальний склад виконавців: „Это – предприятие молодых тружеников, любителей искусства, которые жертвуют весь ничтожный остаток длительного трудового дня на любимое занятие. Любители состоят из служащих в магазине, женские роли исполняют или их жены, или модистки и хористки из певческого хора” [16.–1905. – 29 червня]. На початку ХХ ст. організовували українські вистави любителі м. Алушты. Одна така вистава відбулася 6 січня 1905 р. [16.–1905. – 13 січня]. Представлена була оперета Ніщинського П. „Вечорниці”. У постановці приймали участь учні, дівчата з церковного хору, місцева інтелігенція.

Поширеними були аматорські вистави і у селянському середовищі. Організовував такі вистави у селі Деркачі поблизу Харкова Хоткевич Г., коли був ще учнем Харківського реального училища. В 1900 р. він організував самодіяльний гурток у с. Печеніги на Харківщині [9, с. 505]. Селянські аматорські гуртки існували в багатьох губерніях України.

Висновки. Організаторами, ініціаторами створення самодіяльних гуртків у більшості випадків були представники національної інтелігенції. На протязі досліджуваного періоду відбувалось залучення до сценічного мистецтва представників багатьох соціальних верств населення. Склад учасників був різноманіт-

ним за віком, матеріальним статусом, рівнем освіти, у багатьох випадках етнічним походженням. Розширення соціальної бази театрального руху було пов'язане з економічними і політичними змінами.

Джерела та література

1. Новаківська Л.В. Берегиня роду і нації. – К., 2002.
2. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – Ф.28. – Од. зб. 470.
3. Український театр. – 1993. – № 4.
4. Лисенко О.М. Спогади про батька. – К., 1968.
5. Кропивницький М.Л. Твори в 6-ти т. – К., 1960. – Т 6.
6. Казимиров О.А. Український аматорський театр (дожовтневий період). – К., 1965.
7. Український драматичний театр. Нариси історії в 2-х т. – Л., - 1967. – Т.1.
8. Державний архів Одеської області. Ф.1.- Оп. 195. – од. зб. 638.
9. Хоткевич Г. Твори в 2-х т. – К., 1966. – Т.2.
10. Центральний державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України /Архів Кропивницького, № 767р, 1949, 10739.
11. Салгир, газета м. Сімферополя.
12. Русская ривьера, газета м. Ялти.
13. Театр, газета м. Одеси.
14. Степ. – 1996. – №6.
15. Юра Г. Мое життя. Спогади. Статті. – К., 1987.
16. Крымский курьер, газета м. Симферополя.